

3. Васенко, Л.А. Фахова українська мова: навчальний посібник / Л.А. Васенко, В.В. Дубічинський, О.М. Кримець. – Київ: Центр навч. літ-ри, 2008.

4. Словник іншомовних слів / уклад. Л.О. Пустовіт [та ін.]. – Київ, 2004.

5. Д'яков, А.С. Основи терміноворення / А.С. Д'яков, Т.Р. Кияк, З.Б. Куделько. – Київ: Academia, 2000.

Дубічинський Володимир Владимирович, заведуючий кафедрою українського, російського мов і прикладної лінгвістики НТУ «Харьковский политехнический институт», доктор філологічних наук, професор (Харьков, Україна).

Васенко Людмила Анатольевна, доцент кафедри українського, російського мов і прикладної лінгвістики НТУ «Харьковский политехнический институт» (Харьков, Україна).

The article is about the problem of studying the Ukrainian language for special purposes in high technical schools of Ukraine. The authors propose the manual «The Ukrainian language for special purposes» which is edited in 2008. It describes the fundamental principles of the theoretic/cognitive terminological science and terminography.

Д.В. Дзятко

БЕЛАРУСКАЯ ЛЕКСІКАГРАФІЯ ЯК ВУЧЭБНАЯ ДЫСЦЫПЛІНА

Аналізуюцца агульныя праблемы преподавання в вузе дысцыпліны «Беларуская лексікаграфія». Обосновывається концепцыя стварэння першага в нацыянальнай лінгвістыцы комплекснага ўчебнага пазачаснага па названнаму курсу.

Лінгвістычная навука на сучасным этапе свайго развіцця характарызуецца інтэграцыяй розных мовазнаўчых дысцыплін, што адлюстравалася і ў лексікаграфічнай практыцы. Як вядома, з'яўленне такога ці іншага тыпу слоўніка дэтэрмінаўца цэлым шэрагам фактараў, у прыватнасці агульнай скіраванасцю развіцця лінгвістычных даследаванняў і тэндэнцыямі ў лексікаграфічнай практыцы, а таксама актуалізацыяй розных прыкладных патрэб лексікаграфавання.

У выніку «лексікаграфічнага буму» 90-х гг. XX ст. практычная лексікаграфія назапасіла значны вопыт сістэматызаванага апісання моўных адзінак, што прывяло да актывізацыі спроб па яго абагульненні ў межах розных навуковых парадыгмаў. Такім чынам, нацыянальная тэарэтычная лексікаграфія выйшла на якасна новы ўзровень свайго развіцця і стала не толькі адзінкай класіфікацыі галін лінгвістычных ведаў, але і набыла значэнне ў якасці важнай мовазнаўчай дысцыпліны. Гэта пацвярджаецца, напрыклад, уключэннем у вучэбныя планы філалагічных факультэтаў Беларускага дзяржаўнага педагагічнага ўніверсітэта імя Максіма Танка курсаў «Беларуская лексікаграфія» (дысцыпліна Савета ВНУ) і «Праблемы беларускай лексікаграфіі» (дысцыпліна па выбары студэнтаў).

Мэта гэтых курсаў заключаецца ў тым, каб на шырокім гістарычным фоне паказаць асноўныя кірункі развіцця сучаснай лексікаграфічнай тэорыі і практыкі, прадставіць шляхі поліаспектнай характарыстыкі слоўнікавага складу беларускай мовы ў слоўніках розных тыпаў, пазнаёміць са шматтабліччым нацыянальным слоўнікаў. Відавочна, што асабліва пільная ўвага павінна надавацца новым лексікаграфічным выданням, паколькі менавіта яны ў многім фарміруюць сучасны стан усёй лінгвістычнай навуцы.

Сур'ёзнай праблемай пры гэтым з'яўляецца амаль поўная адсутнасць у айчынным мовазнаўстве вучэбных дапаможнікаў, якія б на належным навуковым узроўні канцэптually адлюстроўвалі найважнейшыя дасягненні беларускай лексікаграфіі і асвятлялі кола асноўных тэарэтычных праблем гэтай навуцы.

Фактычна адзінымі выданнямі па беларускай лексікаграфіі, прызначанымі непасрэдна для студэнтаў ВНУ Беларусі, застаюцца дапаможнікі В. Шчэрбі-

на [1] і Б. Плотнікава [2], у якіх увага акцэнтуюцца галоўным чынам на гістарычным аспекце. Разам з тым варта адзначыць, што ў расійскай і ўкраінскай лінгвістыцы ў апошнія гады актывізавалася стварэнне комплексных і аспектных падручнікаў, дапаможнікаў і вучэбна-метадычных комплексаў па лексікаграфіі. Так, ў 2000 – 2009 гг. выйшлі з друку выданні В. Беркава [3], У. Дубічынскага [4], У. Козырава, В. Чарняк [5], М. Маісеева [6], Л. Увядзенскай [7], К. Шыліхайнай [8] і мн. інш.

Па нашых прыблізных падліках з 2000 г. на тэрыторыі Беларусі было надрукавана каля 200 рознастайных алфавітных даведнікаў і слоўнікаў. Гэта значыць, што агульная колькасць лексікаграфічных выданняў, якія адносяцца да нацыянальнай лінгвістычнай традыцыі, – звыш за 2500 [9]. Паколькі сістэматызацыя і каталагізацыя вызначальных навуковых падходаў патрабуе крытычнага разгляду назважаных ведаў і ацэнкі наяўных дасягненняў праз прызму перспектывы развіцця навуцы, стварэнне першага ў нацыянальным мовазнаўстве дапаможніка для студэнтаў па беларускай лексікаграфіі – задача надзвычай актуальная.

Вучэбны дапаможнік «Беларуская лексікаграфія», на наш погляд, можа складацца з шасці асноўных раздзелаў: «Лексікаграфія як раздзел лінгвістыкі і вучэбная дысцыпліна», «Сістэма паняццяў лексікаграфіі», «Тыпалогія слоўнікаў», «Гісторыя беларускай лексікаграфіі», «Сучасныя лінгвістычныя слоўнікі беларускай мовы і іх інфарматыўныя магчымасці», «Сучасная тэарэтычная лексікаграфія, яе стан, задачы, праблемы».

У раздзеле «Лексікаграфія як раздзел лінгвістыкі і вучэбная дысцыпліна» акрэсліваецца прадмет і задачы курса, указваецца яго значэнне і сувязь з іншымі навуковымі дысцыплінамі. Важным лічым ахарактарызаваць лексікаграфію як раздзел лінгвістыкі, вызначыць функцыі тэарэтычнай і прыкладной лексікаграфіі. Дадатковага каментарыю вымагае паняцце *беларуская лексікаграфія*. На нашу думку, да беларускай лексікаграфіі варта аднесці ўсе сістэматызаваныя даведчына-інфармацыйныя выданні, якія створаны на тэрыторыі Беларусі або па-за яе межамі і ўключаюць беларускі моўны матэрыял. У гэтым жа раздзеле акрэсліваюцца асноўныя крыніцы вывучэння беларускага слоўніцтва, прыводзяцца

бібліяграфіі і агляды прац па беларускай лексікаграфіі («Беларускія слоўнікі й энцыклапедыі» 3. Саўкі і В. Кіпеля, Нью-Йорк – Мінск, 2002; «Тэрміналагічныя слоўнікі (асобныя выданні): 1918–1998 гг.», Мінск, 2000; «Беларускае мовазнаўства: бібліяграфічны ў[па]казальнік», Мн., 1967 – 2004; «Бібліяграфічны ўказальнік літаратуры па беларускаму мовазнаўству», Мінск, 1960; «Беларускія мовазнаўцы» І. Германовіча, Мінск, 2006 – 2008; «Гісторыя беларускага мовазнаўства» Т. Тамашэвіча, Мінск, 1991; «Гісторыя беларускага мовазнаўства» Л. Шакуна, Мінск, 1995; «Беларуская мова: энцыклапедыя», Мінск, 1994 і мн. інш.).

У раздзеле «Сістэма паняццяў лексікаграфіі» вызначаюцца ключавыя адзінкі тэрміналагічнага апарату навукі: мега-, макра- і мікраструктура слоўніка; рээстр, лема (вакабула, рээстравае слова, загаловае слова, чорнае слова); слоўнікавы артыкул, слоўнікавае гняздо, праблема філіяцыі (вылучэння значэнняў) у тлумачальных і перакладных слоўніках; семантызацыя; індэксацыя слова; сістэмы памет у слоўніках. Акрэсліваюцца асноўныя паняцці, што выкарыстоўваюцца пры даследаванні перакладных лексікаграфічных выданняў: уваходная і выходная мовы; монаскапальныя і біскапальныя слоўнікі; рэцэптыўныя і прадуктыўныя слоўнікі; монадырэкцыйныя і бідырэкцыйныя слоўнікі.

Трэці раздзел прысвечаны тыпалагізацыі найбольш пашыраных падыходах да стварэння тыпалогіі слоўнікаў (В. Беркаў, У. Гак, У. Дубічыньскі, В. Маркоўкін, А. Цывін, В. Шчэрбін, Л. Шчэрба і інш.) і існуючых класіфікацыйных схемах: паводле суадносін левай і правай частак слоўніка; паводле спосабу размяшчэння заглавачнага слоўнікавага блока; паводле складу слоўнікавага блока; паводле характару адбору заглавачнага слоўнікавага блока; паводле аб'екта адлюстравання; паводле адлюстравання/неадлюстравання ў слоўніку дыяхранічных працэсаў; паводле мэты і ўзначалення слоўніка і інш. Раскрываюцца аспекты лексікаграфічнага апісання слова ў слоўніках розных тыпаў.

Чацвёрты раздзел «Гісторыя беларускай лексікаграфіі» складаецца з трох асноўных падраздзелаў. Першы з іх – «Прапедэўтычны перыяд у развіцці беларускай лексікаграфіі» – прысвечаны асэнсаванню праблем перакладу і тлумачэння незразумелых слоў на палях і ў тэксце беларускіх старадрукаў (Ф. Скарына, В. Цяпінскі, С. Будны, І. Фёдараў, М. Смагаўскі), а таксама асноўным прынцыпам гласіравання.

У падраздзеле «Ранні слоўнікавы перыяд у развіцці беларускай лексікаграфіі» характарызуецца старажытныя слоўнікавыя выданні (рукапісныя слоўнік С. Буднага «Лексікон» (паміж 1560–1593 гг.), ананімны «Лексісь съ толкованіемъ словенскихъ словъ просто» (др. палова 16 ст.), перакладны слоўнік-дадатак да супраслеўскага «Ізмарагда» І. Праскуры), а таксама вядомыя выданні Л. Зізана (Вільня, 1596), П. Бярынды (Кіеў, 1627; Куцейна, 1658), І. Капіеўскага (1700) і мн. інш.). Указваецца роля беларускіх слоўнікаў у працэсе станаўлення рускай і ўкраінскай лексікаграфіі, раскрываецца праблема моўна-этнічнай прыналежнасці першых усходнеславянскіх лексіконаў. Асобная ўвага надаецца традыцыйна нацыянальнай лексікаграфіі ў дыялектных

слоўніках К. Калайдовіча, С. Мікуцкага, Е. Раманава, Я. Чачота, Ф. Шымкевіча, П. Шэйна і інш., а таксама аналізу гістарычных слоўнікаў старабеларускай мовы І. Грыгаровіча, І. Навіцкага, М. Гарбачэўскага і інш. Варта, на наш погляд, спыніцца на разнастайных лексічных даведніках, слоўніках-дадатках да фальклорных і этнаграфічных зборнікаў, індэксаў беларускіх слоў і іншых службовых лексікаграфічных распрацоўках другой паловы 19 ст. (публікацыі П. Бяссонава, П. Гільтэбранта, А. Дэмбавецкага, А. Кіркора, А. Меера, М. Нікіфароўскага, П. Шэйна і інш.). Асобным пытаннем аналізуецца лексікаграфічная дзейнасць І. Насовіча, раскрываюцца прынцыпы ўкладання «Словаря белорусскаго наречия» (СПб., 1870) і роля слоўніка ў станаўленні нормаў новай беларускай мовы. Мэтазгодным падаецца ўключэнне пытанняў, звязаных з зараджэннем беларускай анамастычнай лексікаграфіі (слоўнікі М. Барсава, І. Спрогиса, А. Стэкэрта, Ю. Трусмана, М. Тупікова і інш.).

Падраздзел «Перыяд інтэнсіўнага развіцця лексікаграфіі» ўключае наступныя ключавыя тэмы: лексікаграфічная дзейнасць братоў Гарэцкіх, актывізацыя слоўнікавай працы ў БССР (выпрацоўка беларускай навуковай тэрміналогіі, стварэнне Навукова-тэрміналагічнай камісіі і асноўныя прынцыпы яе дзейнасці, выданне 24 спецыяльных тэрміналагічных слоўнікаў (1922 – 1930), тэрміналагічныя слоўнікі С. Серады, Л. Вашкевіча, М. Байкова і А. Бараноўскага і інш.), гісторыя стварэння і лексікаграфічныя асаблівасці агульнамоўных перакладных слоўнікаў 1920-х гг. (слоўнікі М. Байкова і М. Гарэцкага, М. Каспяровіча, М. Байкова і С. Некрашэвіча), выданне беларускіх слоўнікаў па-за межамі БССР у 1920-я гг. (напр. «Арытмэтычная тэрміналогія», Вільня, 1921), слоўнікі А. Красоўскага, К. Дуж-Душэўскага і В. Ластоўскага, З. Верас і інш.), дыялектаграфія 1920-х гг. (краёвыя слоўнікі М. Каспяровіча і М. Шатэрніка), станаўленне тэарэтычнай лексікаграфіі, лексіка-граматычныя асаблівасці беларускіх слоўнікаў 1930-х гг.

Пяты раздзел «Сучасныя лінгвістычныя слоўнікі беларускай мовы і іх інфарматыўныя магчымасці» з'яўляецца ключавым і прысвечаны лексікаграфічным выданням, у якіх фіксуецца асаблівасці беларускай мовы другой паловы XX – XXI стст.

Важным і адначасова дыскусійным з'яўляецца спосаб арганізацыі матэрыялу ў гэтым раздзеле. Аўтарская канцэпцыя заключаецца ў вылучэнні шэрагу асноўных груп лінгвістычных слоўнікаў на аснове: а) спецыфікі моўных адзінак, зафіксаваных у слоўніках, б) асаблівасцей іх лексікаграфічнага апісання. Комплексныя слоўнікі (напр., «Дыялектны слоўнік: Лексіка. Фразалагізмы. Прыказкі, прымаўкі, прыгаворкі. Параўнанні» Н. Гілевіча, «Комплексны лексічны слоўнік беларускай мовы» Л. Гамезы), электронныя слоўнікі («ArfaBel: беларускі арфаграфічны слоўнік», «Language Guide» і інш.) і перакладчыкі («Belazar» і інш.) варта вынесці па-за межы класіфікацыі.

Прадстаўленая тыпалогія (гл. табліцу 1), на наш погляд, дазваляе не толькі даць аб'ёмную характарыстыку ўсім слоўнікам мовы і супаставіць іх па аднародных дыферэнцыяльных прыкметах, але і вызначыць іх відавочнымі прагназавальнымі магчымасцямі.

Табліца 1 – Класіфікацыя слоўнікаў

Лінгвістычныя слоўнікі													
Лексемныя	семантычны аспект	сінхранічны аспект	тлумачальныя	агульных імён	літаратурнай мовы	зводныя аспектыя (амонімаў, паронімаў, антонімаў, новых слоў, іншамоўных слоў, мовы аўтара, тэрміналагічныя і інш.)							
				уласных імён (анамастычныя)	дыялектныя	зводныя аспектыя							
					тапанімічныя	зводныя аспектыя							
				перакладныя	агульных імён	антрапанімічныя	зводныя аспектыя						
			уласных імён (анамастычныя)			тапанімічныя	зводныя аспектыя						
			дыяхранічны аспект	этымалагічныя гістарычныя	арталагічныя	арфаграфічныя арфаэпічныя цяжасцей тыповых формаў	частотныя лексічныя мінімумы	асацыятыўныя тэматычныя	устарэлай лексікі сінонімаў эпітэтаў дыялектызмаў				
										парадыгмагчыныя	словаўтваральныя марфемныя	анамастычныя тапанімічныя антрапанімічныя	зводныя аспектыя
	структурны аспект	намінацыйны аспект								анамастычныя	тапанімічныя антрапанімічныя	зводныя аспектыя	
													намінацыйны аспект
	семантычны аспект	сінхранічны аспект								тлумачальныя	фразаалагізмаў парэмій	фразаалагізмаў парэмій	
			перакладныя	этымалагічныя	стылістычныя	перыфраз параўнанняў і інш.							
	дыяхранічны аспект	этымалагічныя				стылістычныя	перыфраз параўнанняў і інш.						
			функцыянальны аспект	намінацыйны аспект	афарызмаў		афарызмаў						
намінацыйны аспект	афарызмаў	афарызмаў											

Шосты раздзел «Сучасная тэарэтычная лексікаграфія» важны для разумення асноўных праблем лексікаграфіі, асэнсавання шляхоў і тэндэнцый яе развіцця і выпрацоўкі агульналінгвістычнай перспектывы. У яго ўключаюцца пытанні, звязаныя з даследаваннем агульных праблем лексікаграфіі (Э. Агрыкола, Ю. Абрэсян, А. Бальвэг-Шрам, У. Гак, Л. Дулічэнка, У. Дубічынскі, Л. Ірданская, Л. Іомдзін, А. Лукашанец, В. Лемцогова, І. Мяльчук, І. Рахманаў, Ф. Філін, Л. Шастакова, В. Шчэрбін і інш.), з даследаваннем гісторыі лексікаграфіі (М. Байкоў, М. Бірыла, М. Булахаў, Б. Галас, І. Германовіч, М. Гуліцкі, І. Дзэндзяліўскі, А. Жураўскі, С. Запрудскі, В. Лемцогова, П. Міхайлаў, І. Савіцкая, М. Суднік, В. Шчэрбін, Л. Юрэвіч і інш.), выкананнем супастаўляльных лексікаграфічных даследаванняў (У. Дубічынскі, Л. Казлянка, К. Любэцкая), вывучэннем камп'ютэрных і корпусных тэхналогій у лексікаграфіі (Т. Гразнухіна, Н. Дарчук, У. Дубічынскі, А. Зубаў, І. Зубава, Г. Канцавая, Т. Любчанка, Т. Пратасевіч і інш.), а таксама правядзеннем комплексных лексікаграфічных даследаванняў (Ю. Абрэсян, П. Дзянісаў, У. Дубічынскі, Х. Касарас, С. Тагоева, В. Шчэрбін і інш.).

Такім чынам, сучасная лексікаграфія назапасіла значны фонд ведаў пра кадыфікацыйную дзейнасць чалавека і ўжо зараз можа забясвечваць вырашэнне разнастайных прыкладных задач, якія ставіць перад навукай пра мову жыццё ў галіне тэорыі і практыкі складання слоўнікаў. Аднак многія аспекты лексікаграфічнай дзейнасці яшчэ чакаюць грунтоўнага тэа-

рэтычнага асэнсавання і адпаведнага ўвасаблення ў навуковых манаграфіях і вучэбных дапаможніках.

Спіс літаратуры

1. Шчэрбін, В.К. Гісторыя беларускай лексікаграфіі / В.К. Шчэрбін; пад рэд. А.Я. Міхневіча. – Мінск: МДПУ, 1994.
2. Плотнікаў, Б.А. Беларускае слоўніцтва: вуч. дапам. / Б.А. Плотнікаў. – Мінск: Акадэмія кіравання пры Прэзідэнце РБ, 2003.
3. Берков, В.П. Двухязычная лексікаграфія / В.П. Берков. – М.: Астрель: АСТ: Транзиткнига, 2004.
4. Дубичинский, В.В. Искусство создания словарей: инструкция по лексикографии: учеб. пособие / В.В. Дубичинский. – Харьков: ХГПУ, 1994.
5. Козырев, В.А. Русская лексикография: пособие для вузов / В.А. Козырев, В.Д. Черняк. – М.: Дрофа, 2004.
6. Моисеев, М.В. Лексикография английского языка / М.В. Моисеев. – Омск: ОмГУ, 2006.
7. Введенская, Л.А. Русская лексикография / Л.А. Введенская. – Ростов н/Д: Феникс, 2007.
8. Шилихина, К.М. Теоретическая и практическая лексикография / К.М. Шилихина. – Воронеж: ВГУ, 2006.
9. Беларускія слоўнікі й энцыклапедыі: бібліяграфія / склад. В. Кіпель, З. Саўка. – Нью-Ёрк – Менск: Беларус. ін-т навукі і мастацтва, 2002.

Дзятко Дзмітрый Васільевіч, дацэнт кафедры беларускага мовазнаўства БПДУ імя Максіма Танка, кандыдат філалагічных навук, дацэнт (Мінск, Беларусь).

The article deals with general issues of teaching Belarusian lexicography at Universities. The concept of the first in national linguistics educational coursebook on Belarusian lexicography has been stipulated.

А.Г. Климович

ОСОБЕННОСТИ ЛЕКСИКОГРАФИЧЕСКОГО ОТРАЖЕНИЯ СЛЕНГИЗМОВ АНГЛИЙСКОГО ЯЗЫКА (ХРОНОЛОГИЧЕСКИЙ АСПЕКТ)

Рассматриваются особенности сленговых лексикографических практик англоязычных стран, в частности Великобритании и США. Обязательным условием составления британских лексикографических трудов по сленгу является максимальный охват всего английского сленга, а американских – только американского. Дается также оценка ссылок на источники сленгизмов в британских и американских словарях сленга.

Результатом работы лексикографов, собирающих английскую субстандартную лексику и определяющих степень ее экспрессивности и отдаленности от стандарта, являются словари сленга и коллоквиализмов. Однако авторы таких словарей могут придерживаться различных подходов. Так, по мнению американского исследователя Т. Нанэлли, составители Оксфордского словаря английского сленга включили в словарь сленгизмы, вошедшие в общее англоязычное сленговое пространство, тогда как Дж. Лайтер при составлении Исторического словаря американского сленга ориентируется на произведения определенных писателей и публицистов, что и влияет на специфику его выборки [1, с. 161]. Подобным же образом могут возникнуть и проблемы с датированием времени возникновения сленгизма.

С целью анализа особенностей британской и американской практик датировки сленгизмов нами было проанализировано 214 слов, зафиксированных в одних и тех же значениях оксфордским словарем сленга (ODS) [2] и словарем американского сленга под ред. С. Флекснера (AMS) [3], причем имеющихся в обоих словарях хронологические пометы. Матери-

ал исследования был разделен на две группы. В первую группу вошли сленгизмы, получившие, по нашему мнению, **адекватную хронологическую датировку**: сленгизмы, отмеченные в ADS и принадлежащие, тем самым, к американскому сленгу, датированы более ранним годом, чем в ODS, в котором они также помечены как американизмы. Например, *lush* 'alcoholic drink' фиксируется 1848-м г. в ADS и 1890-м г. в ODS как американизм. К этой же группе примыкают сленгизмы, отнесенные к британизмам в ODS и помеченные там более ранним годом, чем в ADS, где они зафиксированы как американизмы. Например, *jerry* 'a getman' имеет помету в ODS как британский сленгизм, появившийся в 1919 г., в ADS он зафиксирован как сленгизм, появившийся во времена второй мировой войны.

Вторую группу составляют наименования сленга, получившие **неадекватную хронологическую датировку** и, значит, представляющие для нас особый интерес. Это сленгизмы, отмеченные в ODS как американизмы, но датированные более ранним годом, чем в ADS. Например, *ice* 'jewellery' датируется 1906-м г. как американизм в ODS и только 1951-м г. в ADS. Сленгизм *pigboat* 'submarine' дати-